

КАЗАНСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АБАИ

«TURKIY XALQLARNING MA'NAVIY INTEGRATSIYASI: TILI, ADABIYOTI, MADANIYATI»

MAVZUSIDAGI II XALQARO ILMIY-NAZARIY KONFERENSIYA

TOSHKENT - 2025

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**«TURKIY XALQLARNING MA'NAVIY
INTEGRATSIYASI: TILI, ADABIYOTI,
MADANIYATI»**

**MAVZUSIDAGI II XALQARO ILMIY-NAZARIY
KONFERENSIYA MATERIALLARI**

TOSHKENT - 2025

Mazkur ilmiy maqolalar to'plamida «Turkiy xalqlarning ma'naviy integratsiyasi: tili, adabiyoti, madaniyati» II Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari jamlangan. Maqolalarda turkiy tillarning rivoji va o'zaro o'xshashliklarini, umumiy adabiy merosimizni ilmiy asosda chuqur o'rganish; madaniy aloqalarni zamonaviy texnologiyalar orqali kengaytirish; tarjima va adabiy almashinuv orqali xalqaro miqyosda muloqotni kuchaytirish; raqamli platformalar orqali integratsiyani amalga oshirishga oid fikrlar yoritib berilgan. To'plamdan dunyo bo'yicha taniqli turkiyshunos olimlar, metodistlar, o'qituvchilar hamda ToshDO'TAU iqtidorli talabalarining maqolalari ham o'rin olgan.

To'plam til va adabiyot ta'limi bilan shug'ullanuvchi professor-o'qituvchilar, shu sohaning tadqiqotchilari, magistrant va talabalarga mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

G.Asilova – *pedagogika fanlari doktori (DSc), professor.*

G.Norimova – *filologiya fanlari nomzodi, dotsent.*

Tahrir hay'ati:

S.Muhamedova, S.Qambarova, O.Turaqulova,
Y.Shirnova, M.Yo'ldosheva.

Mazkur to'plam matni Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashining 2025-yil 2-iyundagi 10-sonli majlisida muhokama qilinib, nashrga tavsiya qilingan.

Izoh: Maqolalarning ilmiy saviyasi uchun mualliflar o'zlari mas'uldirlar.

DOI: 10.52773/tsuull.conf.2025/QEHQ3168

O'QUVCHILAR NUTQIY KOMPETYENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA NUTQIY OMILLARNING O'RNI

Tursunoy Yusupova Axmedovna

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU

*O'zbek tili va adabiyot ta'limi kafedrası dotsenti,
pedagogika fanlari nomzodi*

E-mail: tursunoyyusupova@navoiyuni.uz

ORCID ID: 0000-0001-9434-5189

Annotatsiya

Mazkur maqolada til ta'limining maqsad va vazifalari, ona tili darslarida o'quvchilarga nutqiy ko'nikma, nutqiy malaka nutqiy kompetensiya komponentlarining lingvodidaktik asoslanishini o'rgatish, og'zaki va yozma savodxonlikni o'stirish, ijodiy, ilmiy va kreativ fikrlash hamda o'quvchilarning tafakkur qilish qobiliyatini takomillashtirish bo'yicha tilshunos, metodist olimlar hamda psixologlarning ilmiy qarashlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ona tili ta'limi, og'zaki va yozma savodxonlik, nutqiy ko'nikma, nutqiy kompetensiya, ta'limiy topshiriqlari, ilg'or texnologiyalar, kreativ yondashuv, ijodiy tafakkur, tasviriy ko'rgazmalar, matn turlari ustida ishlash.

Annotation

This article analyzes the scientific views of linguists, methodologists, and psychologists on the goals and objectives of language education, the teaching of speech skills and the linguistic and didactic basis of speech competence in native language classes, the development of oral and written literacy, creative, scientific, and creative thinking, and the improvement of students' thinking skills.

Keywords: mother tongue education, oral and written literacy, speech skills competence, educational tasks, advanced technologies, creative approach, creative thinking, visual exhibitions, work on text types.

Bugungi kunda yangi O'zbekistonni barpo etish va uchinchi Renessans poydevorini yaratishda yosh avlodga chuqur bilim berish, ularni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalash kabi muhim vazifalar belgilangan. Bu jarayon ona tili o'qituvchilaridan o'zlarining har bir o'tiladigan darsini ilg'or zamonaviy metodlar va grammatik mashqlar, nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar orqali tashkil etishi orqali o'qitishning samarali yechimlarini topish va nazariy va amalai dalillar asosida xulosalash bilan o'zaro chambarchas bog'liqdir.

Ona tili o'qitishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda mustaqil tafakkur qilish, kreativ va ijodiy fikrlash qobiliyatini o'stirish hamda o'zining fikrini ham og'zaki, ham yozma shakllarda aniq, sarmazmun, tushunarli, savodli tarzda ifodalashni o'rgatishdan iborat. Shu bois ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini o'quv topshiriqlari asosida rivojlantirishga e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ona tili darslarining sifat va samaradorligini oshirishda nutqiy kompetentsiyalarning o'ziga xos o'rni muhim hisoblanib, uni rivojlantirishda

qator omillarning o'rne ahamiyatli. Nutqiy kompetensiyalar rivojlantirishdagi asosiy omillardan biri o'quvchilarning so'z boyligini oshirishga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq. Nutq turlari o'ziga xos xususiyatlarga ega. "Og'zaki nutq, odatda, bevosita nutq jarayonini tashkil etadi. Yozma nutqda esa muayyan masofaning bo'lishi nazarga olinadi. Shunga ko'ra ularning izchilligi, to'liq yoki noto'liqligi ham har xil bo'lishi tabiiy"⁸⁴. Har bir o'quvchida, avvalo, og'zaki nutq rivojlanib borishi mumkin, biroq og'zaki nutqidagi fikrini, qarashini ifodalayotganida yozma nutq me'yorlariga amal qilishi hamda ikkala nutq shaklida ham fikrlar bayonining ketma-ketligi, izchilligi nazardan chetda qolmasligi kerak.

O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqida mantiq, mazmun va ma'no bo'lishi bo'yicha ko'nikmalar ona tili darslarida shakllantiriladi. Binobarin, ulug'alloma Abu Nasr Forobiy grammatika va mantiqning ahamiyati haqida quyidagicha fikr bildiradi: "Grammatika odamlar nutqini to'g'rilagani kabi – u shuning uchun ham vujudga kelgandir, – mantiq ilmi ham xato kelib chiqishi mumkin bo'lgan tafakkurni to'g'ri yo'ldan olib borishi uchun aqlni to'g'rilab turadi"⁸⁵. O'quvchilar o'z nutqida mantiqan mushohada yuritib, mulohaza bildirishlari maqsadga muvofiq. Shu bois ular o'zining xotirasidagi so'z zaxirasini o'z nutqi orqali harakatga keltiradi.

Nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishda N.Bekniyazova so'z boyligini oshirish uchun so'zlash jarayoni bo'lishi zarurligini dalillash uchun quyidagi fikr-mulohazalarni keltiradi: "Ruhshunos olim V.Penfild odam bosh miya po'stlogining chap yarim sharida joylashgan nutqiy faoliyat bilan bog'liq markaz va zonalar haqida fikr yuritir ekan, nutq uchun zarur harakatlarni tartibga soladigan Brok zonasiga e'tiborini qaratadi. Brok zonasi esa buyumlarni atash markazi bilan ko'p marotaba bog'lanmas ekan, o'rganilayotgan so'zlarni nutqda qo'llash uchun bu zonada zarur dinamik stereotiplar hosil bo'lmaydi degan xulosaga keladi... So'zlash jarayonidagina sifatning ma'nosi va vazifasiga (funksiyasiga) ko'ra xotiraga tushirish va tanlash operatsiyalari hamda amallari bajariladiki, ayni shu operatsiya va amallar dinamik stereotipning shakllanishini ta'minlaydi"⁸⁶. Demak, so'zlash uchun o'quvchi miyasida so'zlarning ma'nolari va ularning dinamik ko'rsatkichlari o'sib borishi hamda nutqda qo'llanib borishi nutqiy faoliyatga aylanishi nazarda tutiladi.

So'zni o'rganish va undan foydalana olish jarayoni uning nimani ifodalastganini tushunib eshtish; so'zni esda saqlab qolish; muloqotning turli vaziyatlarida so'zni qo'llay olish qobiliyatini qamrab oladi. So'zni taqdim qilish uning fonetik, yozma va grammatik shaklini tanishtirishdan, ma'nosini,

⁸⁴ Тўхлиев Б., Шамсиева М., Зиёдова Т. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. – Т.: Янги аср авлоди, 2009. – 4 б.

⁸⁵ Mahmudov N.v.b.Ona tili.O'rta ta'lim muassasalarining 11- sinfi va kasb-hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari uchun darslik.– T.:O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018.-376.

⁸⁶ Бекниязова Н.Таълим қорақалпоқ тилида олиб бориладиган мактабларнинг бошланғич синфларида ўқувчилар сўз бойлигини ошириш: Номзод. дисс.автореферати.- Т.,1998.- 22 б.

qo'llanilishini tushuntirishdan iboratdir.⁸⁷ Shu nuqtayi nazardan, sintaktik birliklar, so'z birikmalarining bir-biriga mantiqiy bog'lanishini ham monologik, ham dialogik matn tuza olishini, uni yozma ifodalash yuzasidan ko'nikmaga ega bo'lishini nazarda tutish zarur. Bu omillar takomili o'quvchilar matnlarni yozma savodxonlikka rioya qilib mustaqil yaratishida namoyon bo'ladi, kontekstni erkin tahlil qilishida sinovdan o'tadi.

B.O'rinboyevning qayd etishicha, "so'zlashuv nutqini xarakterlashda ko'zga tashlanadigan ikki tomon mavjuddir. Ulardan biri dialog bo'lsa, ikkinchisi monologdir".⁸⁸ So'zlashish jarayonida dialogik nutqining mazmundorligi, suhbat olib borilishining mahsuldorligi uning monologik nutqi oldindan mukammal o'sib borganligidan dalolat beradi. So'zlashuv nutqining mazkur ikki tomoni nutq ishtirokchilar soni jihatdan farq qilsa-da, lekin bu nutqiy faoliyatlar bir-biri bilan bog'liq faoliyatlar sirasiga kiradi. "Dialog asli yunoncha dialogos (gaplashish, suhbatlashish) so'zidan olingan bo'lib, "shaxslararo suhbat va fikr almashuv" ma'nosini ifodalaydi. Dialog og'zaki nutqning nutq jarayonida bir yoki bir necha kishi ishtirok etgan nutqiy aloqaning muhim shaklidir"⁸⁹. Jamiyatning barcha jabhalarida, oilada, mahallada, dars jarayonida, mashg'ulotlarda ham dialog orqali fikr almashiniladi, bayon qilinadi. Dialog ijtimoiy hayotimizda foydalaniladigan faol nutq turidir. Bu nutq turi asnosida so'zlovchi va tinglovchining muayyan maqsadi amalga oshadi, nutqiy kompetensiyaning tarkibiy komponentlari rivojlanib boradi.

Demak, nutqiy kompetensiyani o'quvchilarda rivojlantirish leksik birliklar, sintaktik birliklar, xususan, kiritmalarni nutqiy faoliyatda amaliy tomonlama qo'llashni o'rganishi va ulardan amaliy faoliyatda unumli foydalana olishi ularda mushohada yuritish jarayoni uchun asos vazifasini bajaradi. Shunday ekan, ularning ijodiy va mantiqiy fikrlashini belgilangan me'yorlar amal qilishni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Амиров Р. Особенности синтаксиса казахской разговорной речи. – Алма-Ата, 1972. – 223 с.
2. Бекниязова Н.Таълим қорақалпоқ тилида олиб бориладиган мактабларнинг бошланғич синфларида ўқувчилар сўз бойлигини ошириш: Номзод. дисс. автореферати. – Т., 1998. – 23 б.
3. Mahmudov N. va boshq. Ona tili. O'rta ta'lim muassasalarining 11- sinfi va kasb- hunar ta'limi muassasalari o'quvchilari uchun darslik. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018. – 298 b.
4. Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку. {на англ.яз} Учебной пособие для педагогических институтов И ф-тов иностранного языка. Л.Просвещение, 1975. – 323 с.
5. Тўхлиев Б., Шамсиева М., Зиёдова Т. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. – Т.: Янги аср авлоди. 2009. – 244 б.

⁸⁷ Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку. { на англ.яз} Учебной пособие для педагогических институтов И ф-тов иностранного языка. Л.Просвещение, 1975. -312 с.

⁸⁸ Ўринбоев Б. Ҳозирги ўзбек тилида вокатив гап категорияси. – Тошкент, 1972. – 10 б.

⁸⁹ Амиров Р. Особенности синтаксиса казахской разговорной речи. – Алма-Ата, 1972. – 6 с.

6. Ўринбоев Б. Ҳозирги ўзбек тилида воқеатив гап категорияси. – Т.: 2007. – 220 б.

DOI: 10.52773/tsuull.conf.2025/YXRM6508

TA'LIM JARAYONIDA PSIXOLOGIK-DIAGNOSTIK METODNING O'RNI

Shodmonova Munira Burxonovna

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent. Alisher Navoiy nomidagi

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

shodmonovamunira@navoiy-uni.uz

ORCID: 0000-0002-2485-3943

Annotatsiya. Ushbu maqola diagnostik suhbat usuli, undan pedagogik tadqiqot maqsadlarida foydalanishga bag'ishlangan. Shuningdek, suhbatdoshning individual psixologik xususiyatlarini, kasbiy qiziqishlari va moyilliklarini diagnostika qilishda uning afzalliklarini o'rganadi.

Kalit so'zlar: diagnostik suhbat, o'qituvchi-eksperimentler, muloqot, ekstroversiya, introversiya, motivatsiya, filtrlangan savollar, nazorat savollari.

Annotatsiya. Данная статья посвящена методу диагностической беседы, использованию ее в целях педагогического исследования. В ней рассматриваются также ее преимущества в диагностике индивидуально-психологических особенностей, профессиональных интересов и склонностей собеседника.

Ключевые слова: диагностическая беседа, педагог-экспериментатор, общение, экстривертность, интравертность, мотивация, фильтрованные вопросы, контрольные вопросы.

Abstract. This article focuses on the diagnostic method of conversation and using it for purposes of pedagogical research. It also discusses its advantages in the diagnosis of individual psychological characteristics, professional interests and aptitudes of the interlocutor.

Keywords: diagnostic interview, teacher-experimenter, communication, extroversion, introversion, motivation, filtered questions, checklists.

Pedagoglarning kasbiy mahoratining asosiy komponentlaridan biri o'quv tarbiya jarayonini to'g'ri va samarali boshqara olishidir. Buning uchun pedagog texnik va uslubiy bilimlarni puxta egallaganli yetarli emas. Pedagog o'z ishi, faoliyati natijalarini tahlil qilishi, o'quvchilarda qiyinchilik tug'dirayotgan sabablarni o'z vaqtida aniqlashi, bu qiyinchiliklarni o'quvchiga individual yondoshish jarayonida bartaraf qila olishi lozim. Ushbu o'quv-tarbiya jarayonini boshqarishni takomillashtirish vosita va yo'llaridan biri ilmiy jihatdan asoslangan psixologik-pedagogik diagnostikadir. Bugungi kunda psixologik-pedagogik diagnostikaning o'rne, ahamiyati qanchalik katta ekanini hech kim inkor qilmaydi. Individual yondashish, o'quvchi va talabalarning individual xususiyatlarini o'rganish shart ekanligi bir qancha davlat hujjatlarida aks ettirilgan. Pedagogik diagnostika pedagogika va psixologiya fanlarining oralig'idagi soha bo'lib, o'quvchi shaxsini, uning individual xususiyatlari, rivojlanish dinamikasi va ularga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganadi. Pedagogika diagnostika ta'lim samaradorligi, ish mazmuni, olib borilgan pedagogik

<i>И «ИСТОРИИ ВЧЕРАШНЕГО ДНЯ» Л.Н. ТОЛСТОГО</i>	
<i>To'raqulova Nilufar Amirqulovna. DEGREES OF COMPARISON OF ADJECTIVES IN ENGLISH AND UZBEK</i>	498
<i>Türkan Mahmudzada. MEHMET AKIF ƏRSOY MILLI KIMLIK MƏSƏLƏSI</i>	501
<i>Xamidullayeva Fotima Adxam qizi. XORIJIY TILNI O'RGANISHDA GAPIRISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI</i>	506
<i>Xojiyeva Iroda Zokirjon qizi. DAVLAT TILINI O'QITISHNING ASOSIY TAMOIYILLARI (TOJIK TILLI MAKTABLAR MISOLIDA)</i>	513
<i>Mohinur Akhmedova Ziyodulla Kızı. ORTAK TÜRK EDEBIYATI MI, MILLÎ EDEBIYAT MI? PARADIGMALAR ARASI DENGE ÜZERINE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME: TÜRKİYE, AZERBAIJAN VE ÖZBEKİSTAN ÖRNEĞİ</i>	519
<i>Xatirə Bayramova. QARABAĞIN FÜZULI RAYONUNUN HIDRONİMLƏRİNİN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ</i>	527
<i>Davletova Shalola Bahodir qizi. XORXE LUIS BORXES ASARLARIDA EKZISTENSIALİZM</i>	536
<i>Ismailova Gulnoza Odiljon qizi. A CATEGORIZED AND STATISTICAL EXAMINATION OF RELIGIOUS TERMINOLOGY IN KUTADGU BILIG</i>	539
<i>Ro'ziyeva Aziza Bobirovna, Abdusattorova Xadicha Xusanboy qizi. 10-11-SINF O'QUVCHILARIGA SUN'YI INTELLEKT ORQALI MATN YOZISHNI O'RGATISH</i>	548
<i>Валида Шухалиева Надир кызы. НОВЫЕ ПОЭТИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ ИРАКСКО-ТУРКМЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ</i>	553
<i>Omonova Qunduz Alisher qizi. HOZIRGI TURKIY TILLARDA UCHRAYDIGAN VARIATIVLIK MUAMMOLARI VA TADQIQOT YONALISHLARI</i>	559
<i>Rahmatillayeva Nozima Nigmatilla qizi. IKKKINCHI TILNI O'QITISHDA IJTIMOYIY VA LINGVISTIK XILMA-XILLIKNI QOLLAB - QUVVATLOVCHI (EQUITABLE) YONDASHUV</i>	562
VI SHU'BA. TURKIY TILLAR TARAQQIYOTI VA ZAMONAVIY LINGVODIDAKTIKA MASALALARI	
<i>Tursunoy Yusupova Axmedovna. O'QUVCHILAR NUTQIY KOMPETYENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA NUTQIY OMILLARNING O'RNI</i>	576
<i>Shodmonova Munira Burxonovna. TA'LIM JARAYONIDA PSIXOLOGIK-DIAGNOSTIK METODNING O'RNI</i>	579
<i>Kuldasheva Sanobar Xayotovna. RAQAMLI TEXNOKRATLASHUV SHAROITIDA QO'SHMA GAPLARNI O'QITISH USULLARI</i>	587
<i>Iskandarova Gulbahor Turabayevna. XORIJLIK LARNING O'ZBEK TILINI O'RGANISHIDA SO'Z MA'NOLARINING O'ZLASHTIRISHI</i>	592

